

Přechodníky a supinum

ZDENĚK SALZMANN

Přechodníky (transgresivy) jsou slovesné tvary neurčité, to znamená, že se u nich nemůže určit osoba (*já, ty* atd.). Kromě přechodníků patří k neurčitým tvarům infinitiv (*dělat[i]*), příčestí činné/l-ové (*zpíval*) a trpné/(e)n-/t-ové (*vychován, kryt*) a podstatné jméno slovesné (*sázení* od *sázet*). Přechodníky se už v každodenní mluvě neužívají, působí zastarale. V dnešní literatuře se přítomný přechodník vyskytuje jen zřídka a minulý přechodník se už nevyskytuje. My však užíváme ustrnulé přechodníky, nyní tříděné jako příslovce a předložky, dosti často: *chtě(j) nechtě(j), vůčihledě, nemluvě (nemluvic), nehledě na, k (nehledíc na, k), nemluvě o (nemluvíce o), leže, vleže, vsedě, konče (končíc), takřka (z tak řka) aj.*

Přechodník přítomný se tvoří z kmene přítomného (tj. když od 3. osoby jednotného čísla odtrhneme osobní koncovku), například *kupuj-e, tvoř-í* a *vol-á*. Přechodník minulý se tvoří z kmene minulého (tj. odtržením koncovky l-ové), například *tvoři-l* a *zpíva-la*. Přípony přechodníku přítomného jsou *-a* (a další tvary) pro jednotné číslo mužského rodu, *-ouc* (a další tvary) pro jednotné číslo ženského a středního rodu, a *-ouce* (a další tvary) pro množné číslo všech tří rodů (*nesa, kryje, prose, sázeje, trpě, volaje, kryjíc, volajíce*). Přípony přechodníku minulého jsou u kmene minulého končícího na souhlásku *-o, -ši, -še*, a u kmenů končících na samohlásku *-v, -vši, -vše* (*nes, uzřev, umazav, trpěvši, přinesši, udělavše* atd.).

Co se týče funkce přechodníků, přechodník přítomný vyjadřuje současnost dvou dějů, jsou-li podměty hlavního děje a průvodního děje totožné. Tak například větu *Maminka si zpívala, když vařila polévku*, je možno zkrátit větou s přítomným přechodníkem na *Zpívajíc si maminka vařila polévku*. Přechodník minulý vyjadřuje předčasnost před dějem slovesného přísudku; tak například věta *Usednul k psacímu stolu a začal psát článek* zní s minulým přechodníkem *Usednuv k psacímu stolu začal psát článek*. Jak je vidět z příkladů, přechodník kondenzuje, tj. zkracuje větu. Ale má povahu knižní až zastaralou. Proto se nyní vyskytuje pouze zřídka a spíše v psaných odborných projevech.

Přechodníky byly často užívány ve staré češtině a občas v době národního obrození. V současnosti se téměř neužívají.

Supinum byl neurčitý tvar zakončený ve staré češtině na *-t* a *-c* (*spat, pec* [od *pěci, péct*]). Ve staré češtině se po supinu užíval druhý pád (*přide súdit živých i mrtvých*), ale pro svou blízkost k infinitivu mu během staletí supinum ustoupilo. Stopa po něm je ve frázi *jdi spat* (s krátkým *a*), ale i to je dnes řídké, většinou říkáme *jdi spát!*